

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.42>

УДК 330.3:331.5

О. П. Красняк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних відносин,

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1645-143>

С. Е. Амонс,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри ботаніки, генетики та захисту рослин,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1193-2543>

МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

O. Krasnyak,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department Economics and International Relations,

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University

of Trade and Economics

S. Amons,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Botany, Genetics and Plant,

Protection, Vinnitsia National Agrarian University

SMALL BUSINESS IN UKRAINE AS A FACTOR IN INCREASE IN THE LEVEL OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION IN THE CONDITIONS OF WAR

Наразі, хоча більшість малих підприємств в Україні розвиваються не надто активно, а малий бізнес для багатьох є лише засобом виживання, він все ж залишається важливою альтернативою соціальним виплатам від держави. У певному сенсі малий бізнес виконує роль захисного механізму та стабілізатора в умовах економічних труднощів. Тому його значення полягає більше не в продуктивній та економічній функції, а в соціальній.

У статті авторами проаналізовано функціонування малого підприємництва в Україні під час війни.

Узагальнюються теоретичні та практичні основи підприємницької діяльності, досягнення та прогалини у цій роботі.

Отже, підприємницька ініціатива у сфері малого бізнесу має значний потенціал для прискорення структурних змін у народному господарстві, сприяння чесній конкуренції та збільшення бюджетних надходжень. Водночас, сприяє створенню нових робочих місць і покращенню соціально-економічного становища населення, що особливо важливо в умовах російської агресії.

Currently, although most small businesses in Ukraine are not developing very actively, and small business for many is only a means of survival, it still remains an important alternative to social payments from the state. In a certain sense, small business plays the role of a protective mechanism and stabilizer in conditions of economic difficulties. The authors of the article analyze the functioning of small business in Ukraine during the war.

Excessive expansion of the small business sector may even result in technological degradation, inefficient use of resources, and a hypertrophied trade and intermediary sphere. The practice of many countries shows that during periods of closure of large unprofitable enterprises, small businesses accumulate the majority of the released labor force. The emergence of new vacancies is one of the indicators of the country's economic growth. Therefore, support for the development of small businesses in many countries is an axiom.

In Ukraine, the state, in essence, is focused on macroeconomic reforms and believes that stimulating the small business sector is not a decisive factor in the development of economic reforms. Therefore, the interests of small business representatives, their needs and problems are taken into account by the state to a minimum extent.

Although during a downturn, the development of small businesses reduces social tension and labor market imbalances, they cannot compensate for the overall decline in employment. Moreover, they cannot become a direct driver of economic growth, for which large enterprises are responsible.

The theoretical and practical foundations of entrepreneurial activity, achievements and gaps in this work are summarized.

Thus, entrepreneurial initiative in the field of small business has significant potential for accelerating structural changes in the national economy, promoting fair competition and increasing budget revenues. At the same time, it contributes to the creation of new jobs and improving the socio-economic situation of the population, which is especially important in conditions of Russian aggression.

Ключові слова: економіка, малий бізнес, підприємництво, працівники, зайнятість.

Key words: economy, small business, entrepreneurship, employees, employment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливим науковими чи практичними завданнями. Малий бізнес в Україні має великий потенціал для підвищення рівня зайнятості населення, і є важливим фактором успішного економічного розвитку країни. Зайнятість населення, будучи основним критерієм для ефективності соціально-економічної політики країни, розглядається як ключ, що визначає потенціал суспільства та його перспективи, оскільки зайнятість задовольняє життєві потреби населення та реалізує його можливості. Зайнятість - це один з

найважливіших показників, який необхідний для судження про напрямок розвитку суспільства та соціальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивченні трудової діяльності особлива роль приділяється зайнятості у малому бізнесі та приватному підприємництві, оскільки це вирішує найважливішу соціальну проблему суспільства в забезпеченні створення нових робочих місць. Малий бізнес і приватне підприємництво є соціально важливою галуззю національної економіки, проте враховуючи воєнний стан та подальше післявоєнне відновлення країни питання досить актуальне та потребує систематичного дослідження.

В.О. Капітан зазначив, що в нинішніх економічних умовах важливо зосередитись на підтримці та розвитку малого й середнього бізнесу в Україні, що в свою чергу відіграє життєво важливу роль у забезпеченні населення робочими місцями і підвищенні національного добробуту [1].

Ряд авторів [2] зазначають, що малий бізнес в умовах несприятливої макроекономічної динаміки виявився неспроможним акумулювати ресурси, необхідні для посилення його впливу на відтворення зайнятості в економіці України.

Згідно з думкою Дж. М. Кейнса «...загальний рівень цін частково визначається масштабами виробництва в цілому, тобто, за умови стабільності техніки та технології, від обсягу зайнятості» [3].

Б.В. Дергалюк, А.О. Цупко акцентують увагу на тому, що малий бізнес має важливе значення для збільшення кількості робочих місць та вирішення проблеми зайнятості, особливо в регіонах, де безробіття залишається значною проблемою. Очевидно, що цьому сектору економіки, який є найбільш вразливим, необхідна постійна підтримка з боку держави [4].

О.А. Ліснічук, Т.Ю. Ярощук зазначають, що з кожним роком кількість суб'єктів малого бізнесу на ринку невпинно збільшується, що стимулює їх розвиток. Унаслідок цього зростає кількість робочих місць, що, своєю чергою, сприяє підвищенню рівня зайнятості населення [5].

На нашу думку малому бізнесу притаманні характеристики, які впливають на зайнятість та сприяють створенню нових робочих місць, що необхідні для зменшення безробіття. Однією з таких характеристик є здатність малого бізнесу створювати більше робочих місць порівняно з великими підприємствами, при цьому витрачаючи менше капіталу.

Для подолання наявних проблем необхідним стає розробка довгострокової програми розвитку та стимулювання малого бізнесу, коли намічаються темпи інноваційного зростання та підвищення рівня життя населення, необхідний державний підхід, стратегічна політика розвитку конкурентоспроможності.

Метою дослідження є детальний аналіз функціонування малого бізнесу в Україні як фактору підвищення зайнятості населення в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий бізнес є основою економіки будь-якої країни, особливо в умовах кризи чи воєнного стану. Основні виклики для малого бізнесу в умовах війни:

- фізичне знищення інфраструктури – велика кількість підприємств, особливо у зонах бойових дій, втратили виробничі потужності, офіси та логістичні ланцюги;
- зниження платоспроможності населення – спад купівельної спроможності обмежив можливості малого бізнесу підтримувати обсяги продажів;
- міграція населення – внутрішня та зовнішня міграція призвела до втрати робочої сили, зокрема кваліфікованих кадрів;
- ризики інвестицій – умови війни перешкоджають входженню як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.

В Україні, де війна суттєво вплинула на всі сфери життя, малий бізнес відіграє важливу роль у збереженні робочих місць та зміцненні соціальної стабільності та забезпеченні базових економічних потреб. Малий бізнес, будучи дуже гнучкою ринковою формою господарювання, що швидко реагує на зміни які відбуваються на ринку, здатний активно генерувати нові точки

фінансово-економічного зростання, надаючи дієвий вплив на диверсифікацію та підвищення ефективності економіки в цілому.

Підприємництво виконує різноманітні функції, проте дослідники зазвичай розрізняють економічні та соціальні.

Економічна функція охоплює інтеграцію підприємства в ринкову економіку та включає:

- залучення фінансових і матеріальних ресурсів;
- наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень;
- формування конкурентного середовища;
- створення робочих місць із мінімальними капіталовкладеннями;
- раціональне використання місцевих ресурсів;
- стимулювання розвитку депресивних територій;
- інтеграцію інноваційних рішень.

Соціальна функція підприємництва спрямована на надання можливостей широким верствам населення реалізувати свої організаторські, підприємницькі та творчі здібності, а також забезпечувати себе роботою без необхідності найму. Вона охоплює:

- забезпечення соціального захисту населення;
- сприяння розвитку найманої зайнятості населення;
- створення робочих місць для вразливих верст населення;
- формування умов для набуття та закріплення підприємницьких навичок;
- зменшення розриву в доходах між різними соціальними групами;
- зростання доходів, заощаджень і капіталовкладень населення;
- задоволення споживчих потреб громадян.

Інноваційна функція охоплює:

- реалізація підприємницьких проєктів;
- виконання дослідно-конструкторських робіт;
- розробка нових товарів;
- надання інноваційних послуг.

Науковці також виокремлюють інші функції малих підприємств, зокрема організаційну, відтворювальну, господарську та особистісну.

Організаційна функція охоплює:

- запровадження новітніх форм і методів організації виробництва;
- впровадження сучасних систем оплати праці та їх оптимальне поєднання з традиційними підходами;
- ефективну організацію та кооперацію праці.

Відтворювальна функція передбачає інвестування капіталу з метою розвитку, модернізації та розширення структурних підрозділів підприємства.

Господарська функція спрямована на досягнення максимальної ефективності у використанні трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів.

Особистісна функція забезпечує реалізацію підприємницьких ідей, досягнення цілей підприємства, впровадження ноу-хау, а також отримання задоволення від професійної діяльності.

Отже, малі підприємства виступають широко розповсюдженою та результативною формою ведення господарської діяльності, яка має унікальні риси, відмінні від великих компаній. Завдяки здатності швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, малий бізнес забезпечує економіці необхідну гнучкість, що набуває особливого значення в умовах сучасного ринкового середовища, де відбувається індивідуалізація та диференціація споживчого попиту, прискорюється науково-технічний прогрес, а також постійно зростає асортимент товарів і послуг.

Малі підприємства працюють у всіх сферах та галузях економіки, займаючись одним або кількома видами діяльності. Вони характеризуються автономією в управлінні господарською діяльністю, розпоряджанні готовою продукцією та прибутком, що залишається після сплати податків і виконання інших зобов'язань.

Формування підприємницького сектора для стабільності нашої країни дуже важливе в період розвитку національної економіки. Якщо держава

приділятиме значну увагу розвитку малого та середнього бізнесу і якщо далі зміцнюватиме їх взаємовідносини, то ми зможемо не тільки зміцнити нашу економіку, а й вийти на новий рівень розвитку та побудувати нову модель економіки, яка дозволить бути нашій країні більш конкурентоспроможною.

У сучасних реаліях, коли загострилася геополітична ситуація, розвиток малого та середнього бізнесу передбачає використання всіх факторів виробництва. Тому малий бізнес є важливою частиною соціально-економічного розвитку країни. Так, підприємства малого та середнього бізнесу створюють робочі місця, що сприяє зниженню рівня безробіття та соціальної напруженості (соціальний ефект від розвитку бізнесу).

Кількість активних підприємств за видами економічної діяльності, розподілених на великі, середні, малі та мікропідприємства у період 2014–2023 років, наведено в таблиці 1. Варто зазначити, що ці показники не включають тимчасово окуповані території.

Малий бізнес в Україні є найбільшим сектором економіки за кількістю підприємств. За даними Державної служби статистики за 2023 рік, малий бізнес становив понад 95% усіх зареєстрованих підприємств. Зокрема, мікропідприємства займають понад 82 відсотків, що свідчить про їхню вагомую роль у створенні робочих місць та адаптації до викликів воєнного часу, що має місце в нашій державі.

Загальна кількість підприємств у 2014 році становила 341 001 одиниць, тоді як у 2023 році їх кількість зменшилася до 307 852 одиниць (на 33 149 одиниць або -9,7% у порівнянні з 2014 роком). Порівняно з 2022 роком спостерігається зростання на 45 928 підприємств (+17,5%), що свідчить про часткове відновлення діяльності після економічного спаду.

Частка великих підприємств стабільно низька, не перевищує 0,19%. У 2014 році їх кількість становила 497 одиниць (0,15%), а в 2023 році — 512 одиниць (0,17%). Динаміка практично незмінна, що вказує на стійкість великого бізнесу навіть в умовах кризи.

У 2014 році кількість середніх підприємств становила 15 906 одиниць (4,66%), а в 2023 році — 14 070 одиниць (4,57%). Зменшення за період 2014–2023 років: 1 836 одиниць (-11,5%). У 2023 році їх частка порівняно з 2022 роком скоротилася на 713 одиниць (-4,8%). Середній бізнес зазнає значного впливу кризових умов, зокрема війни.

Малі підприємства, домінуюча частка у структурі (понад 94% загальної кількості підприємств). У 2014 році кількість малих підприємств становила 324 598 одиниць (95,19%), а в 2023 році — 293 270 одиниць (95,26%). Зменшення за період 2014–2023 років відбулось на 31 328 одиниць (-9,7%). Порівняно з 2022 роком кількість малих підприємств зросла на 46 623 одиниці (+18,9%), що вказує на адаптивність малого бізнесу.

Таблиця 1. Діючі підприємства за видами економічної діяльності за період 2014–2023 роки*, од.

Роки	Всього, од.	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		з них мікропідприємства	
		од.	%	Од.	%	од.	%	од.	%
2014	341001	497	0,15	15906	4,66	324598	95,19	278922	81,8
2015	343440	423	0,12	15203	4,43	327814	95,45	284241	82,8
2016	306369	383	0,13	14832	4,84	291154	95,03	247695	80,8
2017	338256	399	0,12	14937	4,42	322920	95,47	278102	82,2
2018	355877	446	0,13	16057	4,51	339374	95,36	292772	82,3
2019	380597	518	0,14	17751	4,66	362328	95,20	313380	82,3
2020	373822	512	0,14	17602	4,71	355708	95,15	307871	82,4
2021	370824	610	0,16	17502	4,72	352722	95,12	304650	82,2
2022	261924	494	0,19	14783	5,64	246647	94,17	206213	78,7
2023	307852	512	0,17	14070	4,57	293270	95,26	254982	82,8
2023до 2014+-	-33149	15,00	0,02	-1836	-0,09	-31328	0,07	-23940	1,00
2023до 2022+-	45928	18,00	-0,02	-713	-1,07	46623	1,10	48769	4,1

*Джерело: * Дані наведено за 2014-2021 роки без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2023 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії [6].*

Мікропідприємства займають найбільшу частку (понад 80% малих підприємств). У 2014 році їх кількість становила 278 922 одиниці (81,8%), а в 2023 році — 254 982 одиниці (82,8%). Зменшення за період 2014–2023 років 23 940 одиниць (-8,6%). У 2023 році їх кількість зросла порівняно з 2022 роком на 48 769 одиниць (+23,6%), що свідчить про активізацію мікропідприємництва.

Для наочності кількість малих підприємств зобразимо на рис.1.

Отже, великі підприємства демонструють незначні зміни навіть у періоди економічної нестабільності, що свідчить про їхню структурну важливість і наявність ресурсів для виживання.

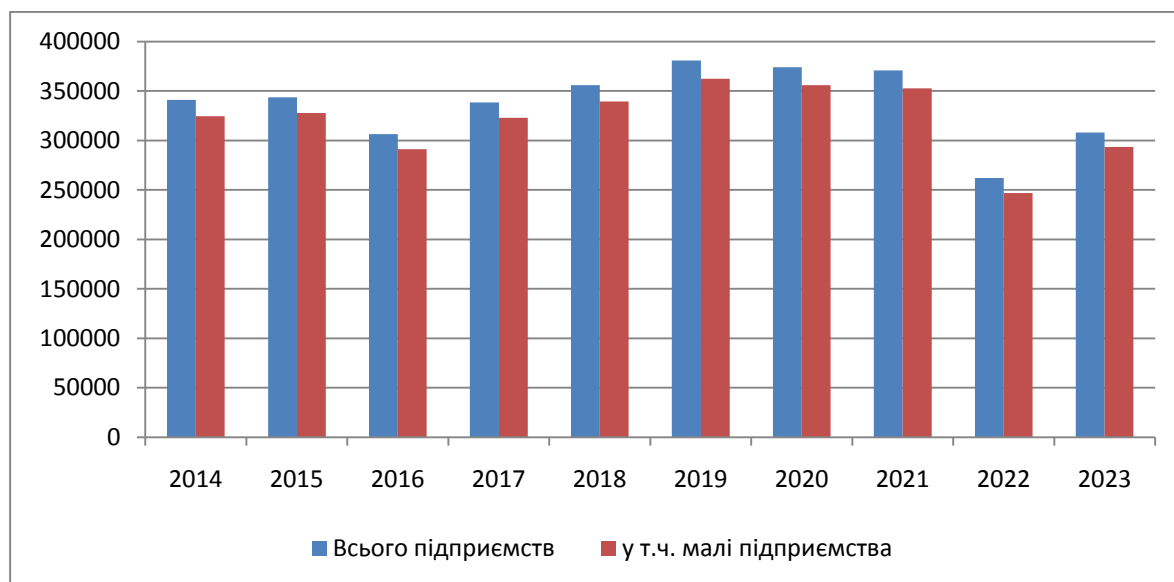

Рис. 1. Динаміка кількості малих підприємств за період 2014–2023 роки, од.

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Кількість середніх підприємств скорочуються як у абсолютному, так і у відносному вимірі. Найбільше скорочення спостерігалось під час війни, але вже у 2023 році темпи скорочення сповільнилися. Середній бізнес залишається вразливим, особливо в періоди економічної нестабільності. Малі підприємства та мікропідприємства найбільш чутливі до економічних змін, проте незважаючи на виклики, малий бізнес демонструє високу здатність до адаптації та швидкої реакції на зміни в ринковому середовищі. У 2023 році

кількість малих підприємств зросла на 18,9% порівняно з 2022 роком, що свідчить про їхню здатність відновлюватися навіть у складних умовах, виконуючи ключову роль у створенні робочих місць та забезпеченні базових економічних потреб.

Проаналізуємо кількість найманих працівників на підприємствах за різними видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за період 2014–2023 роки, що наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Кількість найманих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності за період 2014–2023 роки*, осіб

Роки	Всього, осіб	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		з них мікропідприємства	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
2014	6192987	1915073	30,92	2694946	43,52	1582968	25,56	626657	10,1
2015	5778120	1708577	29,57	2603204	45,05	1466339	25,38	587825	10,2
2016	5713871	1586568	27,77	2621416	45,88	1505887	26,35	565188	9,9
2017	5714585	1560883	27,31	2591329	45,35	1562373	27,34	625423	10,9
2018	5870601	1574287	26,82	2742550	46,72	1553764	26,47	622979	10,6
2019	6241889	1608325	25,77	3050249	48,87	1583315	25,37	626300	10
2020	6288384	1574626	25,04	3086889	49,09	1626869	25,87	650917	10,4
2021	6289733	1648678	26,21	2966516	47,16	1674539	26,62	681005	10,9
2022	5335045	1369924	25,68	2581442	48,39	1383679	25,94	541870	10,2
2023	4970347	1324056	26,64	2335247	46,98	1311044	26,38	533489	10,7
2023до 2014+/-	-1222640	-591017	-4,28	-359699	3,47	-271924	0,82	-93168	0,6
2023до 2022+/-	-364698	-45868	0,96	-246195	-1,40	-72635	0,44	-8381	0,5

*Джерело: * Дані наведено за 2014-2021 роки без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2023 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії [6].*

Аналізуючи таблицю 2 можемо стверджувати, що у період 2014–2019 років спостерігається відносно стабільне зменшення частки найманих працівників в цілому по Україні та у малих підприємствах зокрема, проте темпи скорочення були поступовими.

Загальна тенденція до зменшення кількості найманих працівників на малих підприємствах суттєво змінилась особливо у період 2022–2023 років,

що, ймовірно, пов'язано з впливом повномасштабного вторгнення. У 2014 році кількість найманих працівників у малих підприємствах становила 1 582 968 осіб, тоді як у 2023 році цей показник знизився до 1 311 044 осіб. За 9 років зменшення склало 271 924 особи, що відповідає скороченню на 17,18%. У мікропідприємствах спостерігається схожа динаміка, хоча їхня частка у складі малих підприємств незначно змінювалася, залишаючись близько 10% загальної кількості найманих працівників.

Найбільший спад кількості найманих працівників відбувся у 2022 році (-246 195 осіб порівняно з 2021 роком), тоді, як у 2023 році темп скорочення уповільнився (-72 635 осіб), що свідчить про певну стабілізацію, хоча рівень зайнятості ще не досяг довоєнного рівня.

Для побудови графіка динаміки кількості найманих працівників у малих підприємствах (2014-2023 рр.) використовуємо дані таблиці 2. Економічні виклики, зокрема наслідки війни, пандемії COVID-19, тимчасова окупація територій та структурні зміни в економіці (еміграція та міграція населення), суттєво вплинули на зайнятість населення країни. Динаміку кількості найманих працівників за період 2014–2023 роки представлено на рис.2.

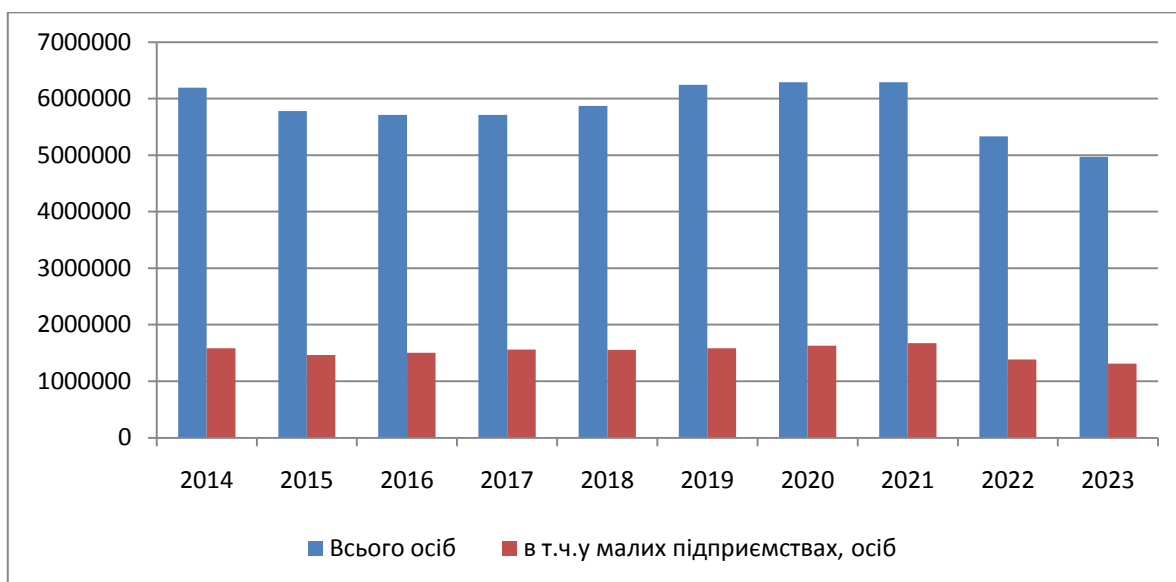

Рис. 2. Динаміка кількості найманих працівників у малих підприємствах за період 2014–2023 роки, осіб

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Як видно з рисунка 2, після 2019 року кількість працівників почала суттєво скорочуватися, з особливо помітним спадом у 2022 році, що можна пов'язати з економічними наслідками війни. У 2023 році темпи скорочення стабілізувалися, але кількість працівників залишається нижчою, ніж у попередні роки.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій для складання аналітичного звіту опитав 206 керівників підприємств, де середня кількість працівників складає 124 особи, а також провів 22 глибоких інтерв'ю з представниками різних зацікавлених сторін, серед яких бізнес-асоціації середнього розміру, представники малого та середнього бізнесу, а також органи влади та місцевого самоврядування [7]. За результатами дослідження, середній бізнес демонструє вищі темпи економічного відновлення у порівнянні з підприємствами інших розмірів.

Як показав проведений аналіз найвищі показники Індексу відновлення ділової активності середні підприємства продемонстрували в період з липня по листопад 2023 року (рис. 3).

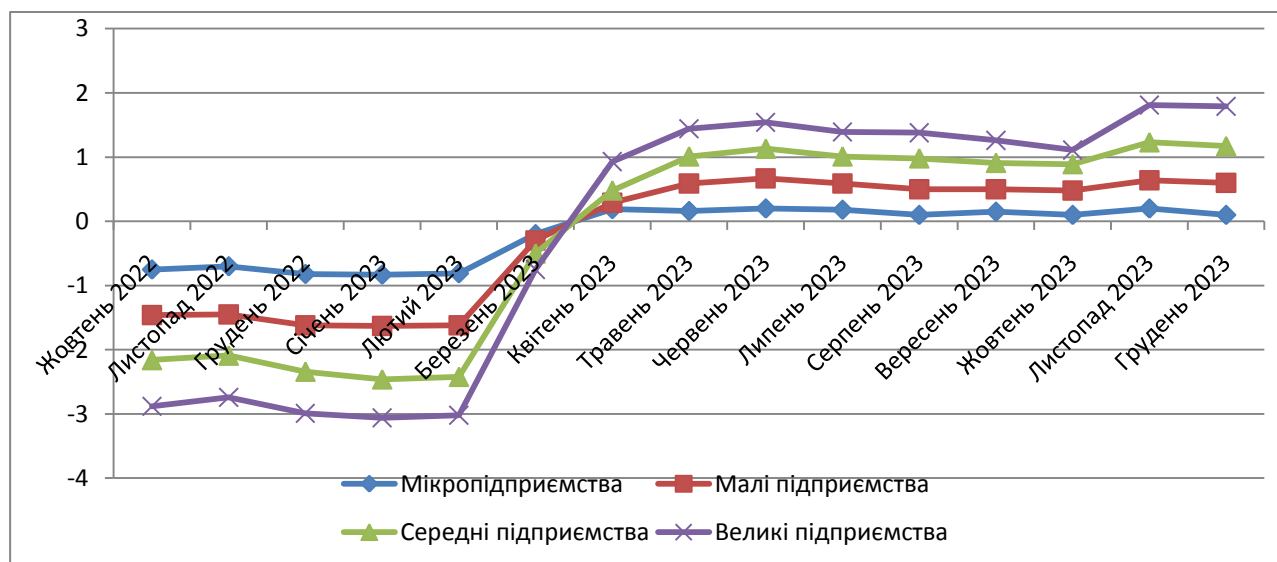

Рис. 3. Індекс відновлення бізнес-активності

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

Разом з великими компаніями середній бізнес показує кращі темпи зростання за такими виробничими показниками, як обсяги виробництва,

продажів, нові замовлення та експорт. Окрім того, середні підприємства випереджають великі за рівнем завантаження виробничих потужностей.

За даними на жовтень 2023 року, середні підприємства мають найвищий Індекс відновлення бізнес-активності, який становить 0,41. Для порівняння цей показник для малих підприємств дорівнює 0,35, для великих - 0,26, а для мікропідприємств - 0,03.

Протягом війни середній бізнес виявив вищий рівень стійкості порівняно з підприємствами інших розмірів. Малий та середній бізнес може стати одним із головних драйверів відновлення економіки держави. Розподіл малих та середніх підприємств за галуззю промисловості (рис.4).

Рис. 4. Розподіл малих та середніх підприємств за видами промислових галузей, %

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

Більшість опитаних компаній повідомляють, що досягли свого розміру завдяки зростанню від малого бізнесу (64%). 15% становлять великі підприємства в минулому, які досягли свого нинішнього розміру шляхом зменшення кількості працівників або подрібнення на окремі компанії.

Вплив малого бізнесу на зайнятість населення та на весь механізм функціонування праці в суспільстві пояснюється поєднанням цих двох

властивостей, а отже, цей сектор поглинає надлишкову робочу силу. Крім того, зараз розвивається інша частина сектору малого бізнесу – мікропідприємства. Кількість підприємців без створення юридичної особи останнім часом постійно зростає, тому цей напрямок малого бізнесу створює значну, якщо не основну частину додаткових робочих місць.

Усе це дає підстави зробити висновок, що малий бізнес на сьогодні є одним із важливих напрямів вирішення проблеми безробіття в країні.

В Європейському Союзі існують такі критерії: мікропідприємства — до 9 осіб, малі підприємства — до 49 осіб, середні підприємства — від 50 до 249 працівників. У Сполучених Штатах під поняттям «малий бізнес» можуть мати на увазі як малий, так і середній бізнес, що включає компанії до 500 працівників. Однак в США також застосовуються галузеві критерії, тому кількість працівників є лише орієнтовним показником. У Західній Європі та США малий бізнес є однією з основних сфер зайнятості населення (статистика показує, що 60-70% нових робочих місць створює малий бізнес, а 50-60% зайнятості в економіці припадає на малий бізнес) [8].

Отже, у розвинених країнах питома вага підприємств малого бізнесу займає близько 70-85% від усіх підприємств держави, виробляючи більше половини ВВП, залучаючи понад 2/3 населення. Саме малий бізнес є епіцентром більшості інновацій, які створюють додаткові робочі місця.

Україна володіє значним людським потенціалом і тому має можливості для розвитку різноманітних підприємств і галузей з високими показниками трудомісткості. Пріоритетним завданням держави має стати постійне зростання зайнятості та вдосконалення її промислової структури, проте основними перешкодами для зростання малого бізнесу, на нашу думку, можна віднести наступне, рис.5.

Нестабільність економічної ситуації – війна та її наслідки, економічна криза, коливання курсу валют, політична нестабільність та інші зовнішні фактори значно ускладнили планування та розвиток бізнесу. Малі

підприємства часто не мають достатніх ресурсів для адаптації до змін в економічному середовищі.

Багато малих підприємств стикаються з проблемою високих податків і зборів, що обмежує їхню здатність до розвитку та інвестицій. Податкові зміни та непередбачуваність також створюють додаткові труднощі, у вигляді високого податкового навантаження.

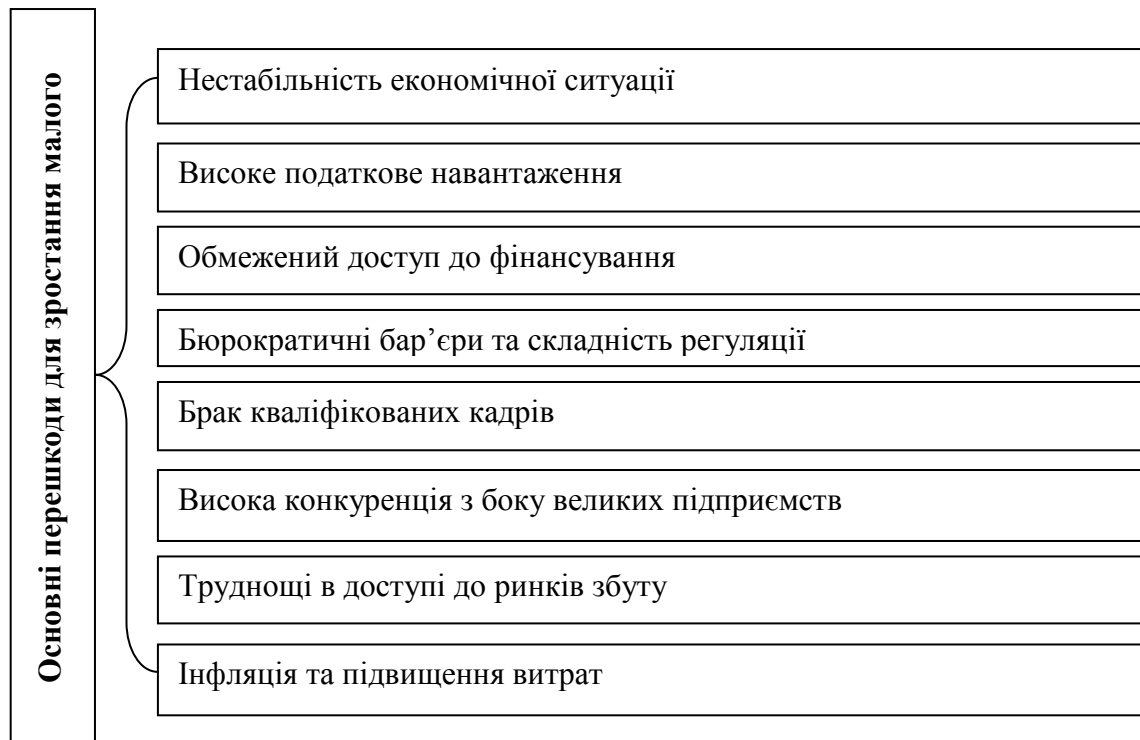

Рис. 5. Основні перешкоди для зростання малого бізнесу

Джерело: побудовано авторами на основі [5]

Малий бізнес, особливо в умовах фінансової нестабільності, має обмежений доступ до вигідних банківських кредитів та інвестиційних ресурсів, високі процентні ставки та суворі вимоги банків роблять складним отримання необхідних ресурсів, що стримує розширення, розвиток та модернізацію виробництва.

Підприємці малого бізнесу часто стикаються з бюрократичними перепонами, складні процедури реєстрації, необхідністю отримання численних дозволів та ліцензій, звітності та перевірок, що збільшує витрати та можуть значно уповільнити діяльність та затримувати розвиток бізнесу.

Брак кваліфікованих кадрів в Україні значною мірою пов'язаний з війною та масовим виїздом українців за кордон у пошуках кращих умов для роботи та життя. Нестача фахівців, міграція робочої сили за кордон та недостатня якість професійної підготовки створюють труднощі для малого бізнесу у формуванні ефективних команд.

Висока конкуренція з боку великих підприємств, що мають перевагу у вигляді більших ресурсів, кращих умов постачання, маркетингових бюджетів та довіри споживачів. Малі підприємства часто не можуть конкурувати з великими компаніями через обмежений доступ до ресурсів, дешевшого фінансування та більш масштабного виробництва.

Малим бізнесом часто бракує ресурсів для виходу на нові ринки, через низький рівень маркетингової підтримки та відсутність інфраструктури для розвитку продажів. Малий бізнес часто не може ефективно виходити на нові ринки, як внутрішні, так і міжнародні.

Інфляція та підвищення витрат. Зростання вартості сировини, енергоресурсів і робочої сили призводить до підвищення витрат, збільшення собівартості робіт та послуг для малого бізнесу, що знижує його прибутковість та конкурентоспроможність.

Для подолання цих перешкод важливо створити умови для доступу до фінансових ресурсів, спрощення податкових та адміністративних процедур, підтримки інновацій та розвитку кадрового потенціалу, що дозволить малим підприємствам ефективно адаптуватися до змін і забезпечити стійке зростання.

Малий бізнес відіграє важливу роль в сучасній ринковій економіці завдяки виконанню кількох ключових функцій, що забезпечує розвиток ринкових відносин, підтримує соціально-політичну стабільність, створює робочі місця, а також стимулює інноваційний розвиток та самозайнятність.

Малий бізнес допомагає знизити монополізацію ринку, а також є важливим елементом у боротьбі з безробіттям. Він має здатність

адаптуватися до економічних змін, зокрема в кризові періоди, і може залучати інвестиції.

Малий бізнес є найважливішим джерелом підвищення зайнятості та доходів населення. Відсутність складних структур управління в малому бізнесі полегшує процес становлення таких підприємств. Поширені гнучкі умови праці та підбір персоналу дозволяють залучати до трудової діяльності жінок, студентів та громадян, які бажають працювати неповний робочий день. Важлива роль малого бізнесу як роботодавця також визначається тим, що при низькій вартості створення робочих місць багато робочих місць у цьому секторі відрізняються від інших високою трудомісткістю.

Затяжна війна значно змінює функціонування економічної системи України в цілому та ринку праці зокрема. Ринок праці, який за час повномасштабної війни зазнав змін як у структурному, так і в географічному плані, поступово відновлюється в умовах турбулентності та невизначеності, реагуючи на нові виклики і потреби. Разом із тим, в умовах бойових дій, структурних і територіальних змін, масового переміщення населення та мобілізації, загострюються проблеми у сфері зайнятості. Згідно з оцінками Національного банку України, чисельність робочої сили у віковій групі 15–70 років на початок 2024 року зменшилася на понад чверть порівняно з 2021 роком. Майже половина цього скорочення пов'язана з зовнішніми мігрантами, які не працюють дистанційно (за даними ЦЕС, частка таких мігрантів у 2023 році становила 8–10%). За оцінками НБУ, близько 40% скорочення робочої сили в 2023 році в порівнянні з 2021 роком було зумовлено демографічними втратами, окупацією та переходом до економічно неактивного населення, що частково стало наслідком труднощів у пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), необхідності догляду за членами родини, збільшення кількості пенсіонерів, а також відсутності необхідних навичок на ринку праці.

Основним фактором, який спричинив хвилю міграції, руйнування населених пунктів, підприємств і інфраструктури в Україні, є нищівний вплив війни на українську економіку [11, с.42].

Зайнятість у малому бізнесі може бути важливою основою, яка сприяє повороту до позитивних процесів в економіці, зменшенню безробіття, а отже, до більшої стабільності в суспільстві. Але для того, щоб малий бізнес виконував всі завдання, для вирішення яких він призначений, та повною мірою реалізував всі свої переваги, йому потрібна підтримка з боку держави.

Державні програми підтримки бізнесу набувають особливої важливості в умовах війни. Українські підприємства продемонстрували здатність адаптуватися до складних зовнішніх умов і продовжують свою діяльність, намагаючись відповідати змінам та тенденціям сучасного ринку товарів та послуг. Однак компанії щодня стикаються з новими труднощами та викликами великої війни, такими як регулярні обстріли, руйнування виробничих і офісних приміщень, пошкодження іншої інфраструктури, складні економічні умови, зростаюча конкуренція на ринку, необхідність релокації через окупацію або підвищені ризики в прифронтових регіонах, зниження попиту та платіжної спроможності споживачів, проблеми з логістикою та інші.

Одним із найбільш поширених способів залучення додаткових коштів для бізнесу, враховуючи те, що воєнні дії продовжуються, є державна програма доступних кредитів «5-7-9», яка була ініційована Президентом України та Кабінетом Міністрів України з метою підтримки розвитку підприємств. За даними Урядового порталу з початку 2024 року бізнес отримав 20 325 пільгових кредитів на загальну суму 75,9 млрд гривень, а з моменту запуску програми «5-7-9%» у лютому 2020 року було надано 99,3 тисячі кредитів на суму 342,8 млрд гривень. Найбільше кредитів за програмою отримують підприємства, які займаються сільським господарством, переробною промисловістю, а також гуртовою та роздрібною торгівлею. Серед регіонів, що лідирують за сумами укладених кредитних угод, знаходяться Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Київська, Харківська, Вінницька, Полтавська області та місто Київ [9].

Наступний крок, Урядовий проєкт «єРобота» передбачає надання грантів українцям для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Метою проєкту є активізація підприємницької діяльності та стимулювання створення нових робочих місць. У межах нової програми Уряду «єРобота» можна безповоротно отримати гранти для створення або розвитку власного бізнесу. Гранти спрямовані на підтримку підприємців та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. За урядовим проєктом «єРобота» гранти на старт або розвиток бізнесу отримали 19 600 підприємців. Протягом більше ніж двох років дії програми, держава інвестувала 9,3 млрд грн у підприємництво. Половину цієї суми вже була повернута через сплачені податки та збори. Програма сприяла новим інвестиціям, відкриттю тисяч нових компаній, розширенню існуючих підприємств, освоєнню нових напрямків і виходу на нові ринки. Крім того, надані урядом інвестиції дозволили створити нові робочі місця. Завдяки програмі було забезпечено 55 тисяч нових робочих місць. Бізнес продовжує працювати, розвиватися, сплачувати податки і зміцнювати вітчизняну економіку [10].

Гранти для бізнесу від іноземних держав та міжнародних інституцій надаються, зокрема, Європейським банком реконструкції та розвитку. За підтримки ЄС та донорських країн банк пропонує гранти для малого та середнього бізнесу з метою сприяння його успішному розвитку. Окрім того, існує можливість залучення консультантів, які допоможуть у трансформації бізнесу, а гранти покривають частину витрат на консалтингові послуги. Сума гранту може становити від 25% до 75% вартості послуг, але не перевищувати 10 тисяч євро. Таку підтримку можуть отримати малі та середні підприємства з чисельністю працівників до 250 осіб, які працюють більше 24 місяців.

Ініціативи EU4 Business пропонують пільгові позики, мікрофінансування та гранти від Європейського Союзу, при цьому розмір позик зазвичай визначають індивідуально. Перелік актуальних програм регулярно оновлюється. Ініціатива EU4Business є частиною загальної

стратегії ЄС, спрямованої на підтримку малих і середніх підприємств (МСП) у країнах Східного партнерства. Головною метою проєкту є сприяння сталому економічному зростанню в Україні завдяки розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць і стимулюванню регіонального добробуту. У рамках програми EU4Business 100 українських мікро-, малих та середніх підприємств отримали гранти до 10 000 євро для відновлення, розвитку та зміцнення стійкості. Така фінансова підтримка сприяла розширенню їхнього бізнесу, підвищенню експортного потенціалу, виходу на нові ринки та реалізації інноваційних ідей [9].

В останні роки в Україні ухвалено низку важливих документів, які визначають державну політику як у сфері підприємництва загалом, так і щодо малого бізнесу зокрема. Найбільш значима проблема розвитку сучасного малого бізнесу проявляється у формуванні та ефективному застосуванні на практиці механізмів державної підтримки. Що є невід'ємним елементом ринкової системи господарювання, безпосередньо впливаючи на створення максимально продуктивної конкурентної економіки країни, яка згодом повинна забезпечити високий рівень і якість життя населення. Таким чином, у ринковій економіці місце та роль малого бізнесу визначаються його функціями та реальним внеском у суспільний розвиток. Малий бізнес сьогодні є тим «наріжним каменем розвитку» та «локомотивом» усіх процесів, що відбуваються в економіці нашої держави.

На нашу думку, малий бізнес повинен відігравати ключову роль у створенні робочих місць і сприяти зростанню зайнятості через такі основні аспекти, як:

- створення нових робочих місць. Малий бізнес є одним із головних джерел створення робочих місць, оскільки такі підприємства зазвичай не вимагають великих інвестицій на початковому етапі, але при цьому можуть забезпечити роботою значну кількість людей. Через швидку адаптацію до змін ринку, малі підприємства можуть оперативно збільшувати свій штат

працівників, часто без досвіду роботи, створюючи достойні умови праці для тих, хто починає свою кар'єру;

- гнучкість у працевлаштуванні - часто малий бізнес пропонує більш гнучкі умови працевлаштування, що дозволяє працювати на неповний робочий день, дистанційно або комбінувати роботу в кількох компаніях. Малі підприємства можуть пропонувати роботу на умовах часткової зайнятості, що корисно для студентів, пенсіонерів та інших вразливих груп населення, або тих, хто шукає альтернативні форми зайнятості. Завдяки сучасним технологіям у малому бізнесі активно впроваджують дистанційні робочі формати, що дозволяє працевлаштовувати людей з обмеженою мобільністю;

- сприяння розвитку молоді. Малий бізнес відіграє ключову роль у працевлаштуванні молодих фахівців і працівників без досвіду, надаючи їм можливість розпочати кар'єру. Молоді фахівці та працівники без досвіду часто починають кар'єру саме в малих підприємствах. Малий бізнес часто створює програми стажування, де молодь може отримати практичний досвід. Завдяки розвитку стартапів, малі підприємства залучають молодих, інноваційних людей до бізнес-діяльності для набуття практичних навичок та отримання першого професійного досвіду. Молодь здобуває не лише професійний досвід, але й навички адаптації, комунікації, вирішення проблем, що стають фундаментом для їх подальшої кар'єри. Такий підхід малого бізнесу сприяє розвитку майбутніх професіоналів і забезпечує молоді стабільний старт у професійному житті;

- розробка комплексних заходів щодо оцінки ефективності функціонування бюджетних установ, якості та рівня, що надаються ними соціальних послуг на місцевому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Малий бізнес є важливим фактором для зниження рівня безробіття в Україні, оскільки він створює нові робочі місця, підтримує місцеву економіку, сприяє інноваціям та розвитку соціальних ініціатив. Зростання та розвиток малого бізнесу має

стати одним із пріоритетів державної економічної політики для забезпечення сталого розвитку країни.

Таким чином, вивчення та вирішення проблем розвитку малого бізнесу, який є важливим індикатором соціально-економічного добробуту суспільства та держави, є необхідним. Ці проблеми повинні стати одними з пріоритетних напрямків економічної політики країни. Саме державна підтримка та регіональна допомога мають значний вплив на прогрес малого підприємництва.

Література

1. Капітан В.В. Розвиток малого бізнесу в контексті вирішення проблеми зайнятості в Україні. *Innovative Solutions in Modern Science*. 2017. № 1(10). URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/1086>
2. Марченко О., Хіценко Л., Малій А., Черненко К., Верховод І. Потенціал малого бізнесу щодо поліпшення якісних і кількісних характеристик зайнятості населення: проблеми оцінки і реалізації в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. №1(36), С. 430-441.
3. Макроекономіка: базовий електронний текст лекцій. Київ : КНЕУ, 2017 200 с. URL: http://feu.kneu.edu.ua/ua/depts4/mdu/disciplines_of_bachelor_
4. Дергалюк Б.В., Цупко А.О. Проблеми зайнятості на малих підприємствах в умовах кризи. URL: <http://www.ej.kherson.ua/journa/14/160.pdf>
5. Ліснічук О.А., Ярощук Т.Ю. Аналіз переваг та недоліків розвитку малого бізнесу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С.118–123.
6. Держстат України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm
7. Журнал Forbes Ukraine. Чотири висновки з дослідження середнього бізнесу. Інституту економічних досліджень. URL:

<https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzhen-31012024-18884>

8. Український інститут інтелектуальної власності. Роль малих та середніх підприємств в розвитку інноваційної економіки. URL: <https://iii.ua/uk/rol-malih-ta-serednih-pidpriiemstv-v-rozvitku-innovaciynoyi-ekonomiki>

9. Урядовий портал. Кабінет міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-vid-pochatku-roku-ukrainskyi-biznes-otrymav-20-325-pilhovyykh-kredytiv-na-759-mlrd-hrn>

10. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua>

11. Khachatryan V., Krasnyak O. Formation, functioning and efficiency of using personnel potential of Ukrainian enterprises in the conditions of war. *Colloquium-journal*. №9 (168), 2023. Część 1. P.39–45. DOI: 10.24412/2520-6990-2023-9168-39-45

Reference

1. Kapitan, V.V. (2017), “*Small business development in the context of solving the employment problem in Ukraine*”, *Innovative Solutions in Modern Science*, [Online], vol. 1(10), available at: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/1086> (Accessed 27 April 2025).

2. Marchenko, O., Khitsenko, L., Maliy, A., Chernenko, K. and Verkhovod, I. (2021), “The potential of small businesses for improving the qualitative and quantitative characteristics of employment: problems of assessment and implementation in Ukraine”, *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1(36), pp. 430-441.

3. Malyj, I.J., Radionova, I.F., Kutsenko, T.F., and Fedirko N.V. (2017), *Makroekonomika: bazovyy elektronnyy tekst lektsiy [Macroeconomics: basic electronic text of lectures]*, KNEU, Kyiv, Ukraine, [Online], available at: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2017/Macro_e-lectures_2017_.pdf (Accessed 25 April 2025).

4. Derhalyuk, B.V. and Tsupko, A.O. (2015), "Employment problems in small enterprises in times of crisis", [Online], available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_14/160.pdf (Accessed 29 April 2025).
5. Lisnichuk, O.A. and Yaroshchuk, T.YU. (2020), "Analysis of the advantages and disadvantages of small business development in Ukraine", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*, vol. 31 (70). №. 6. P. 118-123.
6. State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (Accessed 29 April 2025).
7. Fedorchuk, V. (2025), "Four conclusions from a study of medium-sized businesses Institute of Economic Research", Forbes Ukraine, [Online], available at: <https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzhen-31012024-18884> (Accessed 19 April 2025).
8. Ukrayins'kyi instytut intelektual'noyi vlasnosti (2025), "The role of small and medium-sized enterprises in the development of an innovative economy", [Online], available at: <https://iii.ua/uk/rol-malih-ta-serednih-pidpriemstv-v-rozvitku-innovacynoyi-ekonomiki> (Accessed 29 April 2025).
9. Government portal. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025), available at: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 26 April 2025).
10. Ministry of Economy of Ukraine (2025), available at: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 26 April 2025).
11. Khachatryan, V. and Krasnyak, O. (2023), "Formation, functioning and efficiency of using personnel potential of Ukrainian enterprises in the conditions of war", *Colloquium-journal*, vol. 9 (168), pp. 39-45.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2025 р.